

FILM

Silva Mežnarić

NAJ AKANA SAR KAJ SIAS

(Nije više košto nekad bješe): u povodu filma Emira Kusturice »Dom za vješanje«

Nije više k'ošto nekad bješe. Po krčmama kad smo lutali. Rujno vino pili. Lijepe žene ljubili... Po selima vraćali. I pare imali.

Ruža Dimić, 1917—1979, Romkinja iz Novoga Sada. U: Trifun Dimić, ČIDIMATA E RROMANE DILJENDAR, Romska narodna poezija, Matica srpska, 1986, pjesma br. 113).

U Kusturice nema te nostalgije. U Kusturice nema folklor. U Kusturice Romi nisu marginalci. Nostalgija, folklor, marginalnost analitički su instrumentarij racionalnoga evropskog duha kojim se briše pravo na razliku. Kojim se svekoliko »različito« stavlja u kontinuum vlastite povijesti, pridodajući mu (tom različitom) obilježja »modernog«, »razvijenog«, »civiliziranog«, brišući mu pritom identitet i vlastitu poetiku. Najviše što se može postići u pogađanju s evropskom praksom označavanja jest »bezopasni, folklorno zanimljivi marginalac«. Kusturica se nije dao uhititi u (opći) obrazac evropske arogancije, koji svodi, problem Roma, kao i problem Židova, na njihovu emancipaciju u »ljudе«. Obrazac koji je započeo svoj pohod evropskim prosvjetiteljstvom i modernitetom i, potpomognut između ostalog i Marxom, završio je u pojedincu-instrumentu, u nacionalnoj državi, u holocaustu kao efikasnom načinu brisanja razlika, u socijalističkim modelima kao izvjesno neefikasnim instrumentalizacijama čovjeka bez prava na razliku.

Ono što je Kusturica poopćio tim filmom jest izvjesnost gubitka: izvjesnost patnje kroz odrastanje, gubitak »sebe« kroz moć. Pravo na razliku uvijek je vezano uz »moći dokazati to pravo na razliku«, što znači »imati moć«. U tome bivaju ranjavani i uništeni oni koji se najviše razlikuju, a moć im je jednaka nuli: djeca. I majke. Poetika izranjavljenog, ovdje romskog djetinjstva stalnica je Kusturinih filmova: kao i majka, »mother earth«, dakle ne plačljiva, ne srcebradateljna majka sa »skodelicom kave« (Cankar) već majka-mirotvorac. Majka koja uopće ne igra na kon-

tinuumu moći i manipulacije. Majka-obična.

Emir Kusturica fascinantna je pojava zbog intuicije i poetike koju posjeduje. Intuicije, kažem, jer teško da je Kusturica film radio »uvidom« u ono što se danas »nosi« u Evropi: pravo na »biti različit«, odmak od totalizirajućih praksa moderniteta pa time i od »uniformirane« evropske kulture. »Evropa budućnosti — Evropa nacionalnih manjina«, preispitivanje evropske povijesti kao povijesti nasilja nad rasno, jezično, običajno različitim... Uvidom dakle u evropsku intelektualnu »samokritiku«, koja je opet onoliko narcisoidna kako to samo »evropska« samokritika vlastite tradicije može biti. Pa je dakle »tim uvidom« preskočio većinu tih zamki i pokazao kako se senzibilitetom neopterećenim »etničkim« iznudi krajnje specifična »stvarnost« Roma. Iznudi; jer to je film Roma — njima samima.

Folklor, etnos, nostalgija za vlastitom prošlošću, posebnosti neke sredine, dakle, ne mogu se pokazati bez usporedbe s nečim što je »opće«; u tom filmu, »opće« nema; »Opće« je prazno. Nema niti jednog kadra nekog »okruženja«, definiranog vremenski (prošlost, tradicija) ili prostorno. Primjereno tome, nema ni »granica«, ni vremenskih ni prostornih. Nije slučajno, valjda, da je (opće prepoznatljiv) Milano jedno i (samo nama) prepoznatljivo Skopje drugo mjesto radnje. Milano je — citat, opće mjesto filmskih i nefilmskih »čuda« a ne »imigrantski« punkt jugoslavenskih Roma. Između njih, između »Skopja« i »Milana« granica nema; Kusturica je jasno naznačio da time slijedi »neumještenost« Roma u evropsku modernu, u njene svakojako definirane granice i pripadajuće im poetike i senzibilitete.

Usudit ću se čak reći da u filmu čitam i poruku: nema »rješenja romskog pitanja«. Jer romsko pitanje ne postoji kao »problem Roma samih«. Romsko je pitanje izmislila unificirajuća Evropa i mi, njena periferija. Romi će postojati kao problem sve dok Evropa bude sama sebi problem. Dok, naime, ne raščisti da je njen identitet — identitet drugih. Čak i onih koji taj identitet ne trebaju jer se ne moraju i neće određivati »naspram drugih« i »protiv drugih«.

Još nešto. Bojim se, slutim u tom filmu: da je Evropa, barem u Evropi, tu

vjekovnu trku dobila. Da su Romi na-
četi (dijalog Perhanova brata s Kri-
stom).

Naravski, ne imajući granice, film ne govori o »našim Romima« ili o Jugoslaviji. Ipak je korisno imati na umu i neke činjenice: Jugoslavija je glavna evropska romska domaja, a Skopje »glavni grad«. Kažimo još: po procjenama, Jugoslavija (oko 800.000 Roma u 1988) na prvom je mjestu u Evropi (prema podacima Evropskog savjeta od 1987; nema podataka za Istočnu Evropu), druga je Španjolska (1987) sa oko 450.000 treća Francuska sa oko 300.000. Romi u Jugoslaviji služe se sa nekoliko romskih dijalekata; samo u Vojvodini mađarskim romskim, rumunjskim romskim, srpskim romskim. Kusturićini junaci govore čini mi se, vranjanskim ili makedonskim romskim dijalektom...

Jugoslavija je već dva desetljeća centar romskih evropskih migracija. Iz nje izlazi struja koja se u Evropi naziva »trećim valom« romskih seoba. To da su seobe Roma postale »problem« međudržavnih odnosa posljedica je rasula jugoslavenskog društva pa time i sredina gdje su Romi uglavnom obitavali, prije svega Makedonije. Romi su, uvijek i svugdje, prvi i naslućivali pritiske i pogrome i primjerenim im sredstvima doskočili: sada, evo, i političkim azilom.

Nije više košto nekad bješe! A kako je onda? Perhani su uvijek na gubitku; a Rom gubitak ne oplakuje. Predobro poznaje uzaludnost te utjehe. Sjećate li se crvenih jabuka u filmu? »Chude phabaj ande čik« — »Jabuku u blato baci, i plakati nemoj za mnom«, kazuje jedna od romskih pjesama.